

MIKROREGIONAS TARP ŠILUTĖS IR PRIEKULĖS BEI ŠVĖKŠNOS ARBA LAMATOS ŽEMĖ ARCHEOLOGINIAIS DUOMENIMIS

Audronė Bliujienė

Santrauka

Mikroregioną tarp Šilutės ir Priekulės bei Švėkšnos arba kitaip Lamatos žemė, archeologiniais duomenimis, kaip savitą etnokultūrinę sritį, pirmasis išskyrė Adolfas Tautavičius. Tačiau šios etnokultūrinės srities išskyrimas sulaukė tiek sekėjų, tęsiančių Lamatos tyrinėjimus, tiek priešininkų, neigiančių šios srities egzistavimo galimybę. Tiksliau, kai kurie tyrinėtojai neįžvelgia jokio skirtumo tarp skalvių paminklų bei esančių Švėkšnos, Priekulės, Šilutės apylinkėse paminklų.

Mikroregionas arba kitaip Lamatos etnokultūrinė sritis, Lamatos žemė ar tiesiog Lamata dėl prastai išlikusios ir mažai publikuotos archeologinės medžiagos iš pirmo žvilgsnio atrodo gana paslaptinai. Ši išpūdį sustiprina geografiniai Lamatos ypatumai: pelkėta Minijos ir Nemuno delta bei pelkėtos Minijos intakų, lyg voratinkliu raižančių Lamatą, vagos. Tačiau pajūrio žemumoje išsiskiria nedidelės Vėžaičių, Švėkšnos, Šilutės, Priekulės, Skomantų apylinkių aukštumos, tinkančios žmonėms gyventi. VII–VIII/XII a. šiame mikroregione galima išskirti daugiau nei 30 laidojimo paminklų (1 lentelė). Lamatos teritorija užimtą apie 500 km² (1 pav.).

Tarpukario vokiečių archeologai, publikuodami ir kartografuodami Lietuvos pajūrio medžiagą, atskirais etniniais regionais neskaidė. Visą aptariamą mikroregioną skyrė Klaipėdos krašto paminklams (Memelkultur; Memel-Gruppe). Etiniu požiūriu Klaipėdos paminklų grupę vokiečių archeologai apibūdino arba kaip kuršių, arba kuršių ir skalvių gyvenamą sritį. Tačiau jau vokiečių mokslininkų sudarytuose Klaipėdos krašto žemėlapiuose Šilutės ir Priekulės bei Švėkšnos apylinkėse išsiskiria atskira neįvardyta kapinynų grupė. Čia rasta nemažai iveržinių dirbinių (2 pav.). Apie Lamatos žemę (*terram Lamotinum; Lammato*), buvusią tarp Skalvos ir Kuršo, nuo XIII a. vidurio užsimena rašytiniai šaltiniai

Vienas tinkamiausių indikatorių, nusakančių etnines ypatybes, yra papuošalai ir jų nešiojimo būdas. Be to, dažniausiai tai moterų papuošalai.

Vieni tokių papuošalų, būdingų tik Lamatos moterims, yra peltos arba širdies pavidalo kepuraičių ar vėrinių kabučiai (3–4 pav.). Tokių kabučių rasta Jurgaičių, Stragnų, Vėžaičių kapinyuose. Širdies pavidalo kabučiai yra sidabriniai (balto metalo). Jų randama su kiek mažesniais sidabriniais apskritais kabučiais. Paprastai galvos srityje randami 6 (iki 10) širdies pavidalo ir 1–2 apskriti kabučiai. Širdies pavidalo kabučiai lamatiečių moterų buvo nešiojami ir kaip amuletai. Reikia pažymėti, kad baltų areale peltos pavidalo ir ovalūs kiauraraščiai kabučiai amuletai, kurie taip pat atkartoja šią formą, smarkiai išsiskiria savo forma iš visos aplinkos.

Iš lamatietėms ir skalvėms skirtinų papuošalų yra virbalo formos žalvariniai smeigtukai galvos apdangalui pritvirtinti ar plaukams susegti, rasti Barvų, Jurgaičių, Mataičių, Bikavėnų, Pocių, Stragnų, Vėžaičių, Vilkų kampo kapinyuose (5 pav). Matyt, jie tvirtino šukuoseną ar galvos apdangalą. Daugiausia

tokių smeigtukų rasta Lamatoje, jų aptinkama ir Skalvoje. VII–VIII a. Lamatos moterų kostiumui būdingi virbalo formos smeigtukai yra ilgi – 21,5–34,5 cm ar net 40 cm ilgio (5; 6: 1 pav.). Pažymėtina, kad tai vieni iš nedaugelio baltų papuošalų, sudėtingomis geometrinėmis kompozicijomis ornamentuoti abipus (5: 3–6 pav.). Tai rodo, kad šio ilgo abipus identiška dekoruoto smeigtuko galvutė būdavo matoma iš abiejų pusių.

Tokie smeigtukai yra dviejų tipų. Vieni jų su skylute išplatinotoje galvutėje, santūriau dekoruoti, grakštesni, ne tokie masyvūs (I tipas; 6: 1 pav.). II tipo smeigtukai masyvesni, be skylučių galvutėse. Prie I tipo virbalo formos smeigtukų kartais pririšama po keletą gintarinių ir stiklinių karoliukų (6: 1 pav.). I tipo smeigtukai būdingesni skalvių moterų kostiumui. II tipo smeigtukai masyvesni, ilgesni, matyt, kiek vėlyvesni. Pastarieji smeigtukai būdingesni Lamatai (5 pav.). Aptariamai smeigtukai analogiški aptiktiems VI–VII a. šiaurinių frankių, alemanių, tiuringių, bavarų, langobardžių kostiume. Šių genčių moterų panašiais smeigtukais segdavosi plaukus.

Kuršių moterų, kitaip nei kaimynės lamatietės, galvos apdangalui susegti VII–VIII/IX a. naudojo lankinę žieduotąją segę ir specialius smeigtukus rombine, trikampėje ir ratelio pavidalo galvutėmis (2 lentelė). Žemaitės specialių smeigtukų galvos dangai susegti neturėjo, nes nešiojo metalinius apgalvius.

VII–VIII/IX a. lamatiečių, dažniausiai moterų, kapuose randama gana daug gintarinių karolių, nors Lamatos teritorija prie Baltijos pajūrio, kaip gintaro šaltinio, neprieina, bet intensyvi prekyba ir, matyt, gintaro apdirbimo dirbtuvės turėjo daugiau reikšmės nei žaliavų šaltinis. Nemuno žemupyje nuo seno egzistavo svarbios prekyvietės, kurios užtikrino tiek šios vietovės, tiek Lamatos svarbą ir prekybai tarp baltų genčių, ir mainams su tolimesniais regionais. Šio laikotarpio Lamatą nuo pietinių kuršių ir skalvių bei žemaičių skirtų ir savitų formų dažniausiai tekinti ir pusiau tekinti gintariniai karoliai (6: 2, 8; 7 pav.). Lamatietės vėrinius nešiojo ne tik kaip kaklo papuošalus, bet ir kaip savitus krūtinės papuošalus (6: 8 pav.).

Lamatai ypač būdingi prailginti dvigubo nupjauto kūgio formos karoliai, kurie kartais siekia net 4,8–5 cm ilgio ir yra 1–1,8 cm skersmens (7: 6–8 pav.). Šie gintariniai karoliai turi ryškia aptakia briauną. Paprastai tokie karoliai vėriniuose derinami su žalvarinėmis įvijomis. Lamatai taip pat būdingi dideli žemo dvigubo nupjauto kūgio formos karoliai (7: 1–2 pav.). Randama pailgo ovalo formos gintarinių karolių (7: 9 pav.).

Vienos būdingiausių segių, randamų VII–VIII a. lamatiečių moterų kapuose, yra lankinės ilgakojės segės su kryžma tarp kojelės ir liemenėlio (*brooches of Dollkiem/Kovrovo type, Lithuanian variant* arba *Armbrustfibeln mit umgeschlagenem Fuss*). Šio tipo segės paplitusios Lamatoje ir Skalvoje. Vis dėlto jų Lamatoje rasta daugiausia. Lankinės ilgakojės

segės su kryžma tarp kojelės ir liemenėlio yra žalvarinės, turi 14–18 cm ilgio ir 17–19 cm pločio įviją. Segės kojelė šiek tiek platėjanti, dažnai ornamentuojama tik apačioje skersinių įkartų grupe (6: 5; 8 pav.).

Taigi lankines ilgakojes seges su kryžma tarp kojelės ir liemenėlio nešiojo lamatiečių ir skalvės. Skalvoje žinomi tik keli vyrų kapai, kuriuose rasta šių segių. Tuo tarpu lamatiečių kaimynės pietinės kuršės VII–VIII a. segių iš viso beveik nenešiojo. Jos drabužius susegdavo įvairiais smeigtukais (2 lentelė).

Šalimais gyvenančių artimų materialine ir kultūrine prasme gentinių junginių papuošalai gali turėti bendrų bruožų, būti tapačių formų, identiško dekoru, o amuletai yra individualūs ar būdingi tik tam tikro gentinio junginio bendruomenei ar jos daliai.

VII–VIII a. Lamatą nuo kaimynų pietinių kuršių, žemaičių ir skalvių skiria amuletai, nešioti tik lamatiečių moterų (9 pav.). Tokių kabučių rasta Barvų, Dvylių, Jurgaičių, Mockaičių, Pocių, Stragnų, Švėkšnos, Vėžaičių kapinyuose. Lamatos moterų amuletai susideda iš dviejų dalių ovalaus kiauraraščio ir vertikalaus stačiakampio kabučio. Šių kabučių forma primena peltos pavidalą. Pabrėžtina, kad šie kabučiai yra dviejų dalių,

dažniausiai ornamentuoti iš abiejų pusių. Jų randama nedegintiniuose turtingų moterų kapuose, juosmens srityje, kairėje pusėje. Šie dvidaliai lamatiečių moterų kabučiai turi aiškių paralelių su VI a. germanių (alemanės, bavarės) ir kiek vėlesne Gotlando medžiaga.

VIII–IX a. pradžios pietinių kuršių kostiumą iš aplinkos labai išskiria apskriti kabučiai, taip pat randami nedegintiniuose turtingų moterų kapuose, juosmens srityje, kairėje pusėje. Pastarųjų metų duomenys leidžia teigti, kad VI–VII/VIII a. skalvių moterų nešiojo kitokius nei pietinės kuršės ir lamatiečių kabučius-amuletus. Skalvių kabučiai-amuletai yra įvairesni (2 lentelė).

Taigi apibūdinant VII–VIII a. lamatiečių kostiumą reikia atkreipti dėmesį į skirtingą papuošalų stilistiką, suformuotą, matyt, ne be germaniškos mados išmanymo Nors visi Lamatos moterų nešioti papuošalai yra baltiškų formų ir dekoru, pritaikyti baltiškam skoniui, bet kartu yra ir saviti, būdingi tik šiai sričiai.

Lamatos žemė, turinti gerą kelių, gyvenviečių ir, matyt, prekyviečių sistemą, išlieka. Tačiau ją detaliau apibūdinti trūksta duomenų. Be to, vėlyvajame geležies amžiuje iškyla ir šios žemės administracinės priklausomybės klausimas.